

УДК 801.81:801.73(477+100)

ТЕКСТОЛОГІЧНІ ТА ЕДИЦІЙНІ РІШЕННЯ У ФОЛЬКЛОРИСТИЦІ: УКРАЇНСЬКА НАУКОВА ТРАДИЦІЯ Й НОВІТНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ТЕЧІЇ

Олександра БРІЦИНА

*Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
імені Максима Рильського НАН України, відділ фольклористики,
вул. Грушевського, 4, 01001 Київ, Україна,
тел.: (+38044) 3617671, e-mail: britsyna@mail.ru*

Протягом тривалого часу в українській фольклористиці переважало літературоцентричне текстологічне й едиційне спрямування. Це відбилося й у теоретичних концепціях і практично призводило до невиправданого зближення писаних текстів літератури та усних текстів фольклору. Усвідомлення ролі виконавства спрямовує увагу фольклористики не лише на текст, а й на контекст виконання та виконавця і здатне змінити усталені теоретичні побудови, практику збирання й едиції.

Ключові слова: текст, контекст, виконання, методика записування, документація, едиція.

Відкритість сучасної української науки для засвоєння сучасних світових тенденцій науки та кращих вітчизняних здобутків, що тривалий час знаходилися на маргінесі дослідницької уваги, стає запорукою активного поступу. Дух принципів дискусій, притаманний дослідницьким пошукам ХІХ ст., дедалі жвавіше відроджується в науковому житті. Однією з "больових точок" фольклористики є її джерельна база, автентичність та повнота якої залишається неодмінною умовою успіху розвідок. Чи не найістотнішою в забезпеченні якості джерел є роль текстології, що здатна запропонувати нові ідеї в усіх ділянках – від методики збирання фольклору до його едиції.

Світ постмодерну відкрив творчий потенціал не лише митця, а й його аудиторії. Ця думка певною мірою сприймалася як революційна в літературознавстві, проте для фольклористики таке розуміння цілком природне, хоча досі й не розвинуто належно. Водночас у межах "літературоцентричності", властивій фольклористиці протягом тривалого часу, осмислення природи усного тексту, особливостей його функціонування та відображення записом не мало шансів розвиватися в напрямку виходу за вузькі рамки власне словесного тексту. Тож більшість здобутків національної науки концентрувалося на полюсі вивчення мистецької довершеності творів фольклору, символіки, тематики та змісту, що отримували словесне втілення.

Нереалізованими повною мірою виявилися геніальні ідеї багатьох українських фольклористів минулого, які випередили свій час, коли привертали увагу

до живого життя тексту в устах виконавця, процесу його творчої взаємодії з аудиторією, до того, якими способами, крім власне слова, може виконавець надати мистецької довершеності своїм витворам.

Увага до цих аспектів усного тексту була притаманна українській фольклористиці від перших її кроків, нині ж ці тенденції виявилися суголосними й провідним напрямкам світової науки.

Формат розвідки дає змогу зупинитися лише на декількох, проте, на нашу думку найважливіших, аспектах проблеми, істотних для плідного розвитку збирацької, едиційної роботи, а відтак, і для подальшого поступу в теоретичній царині.

Тривале панування літературоцентричності в практиці збирацької та едиційної роботи, певне ототожнення писаного літературного тексту та писаної фіксації, що відтворює усний за своєю природою та художніми якостями традиційний текст, зумовило домінування естетичних критеріїв, сформованих у лоні культури писаного типу в практиці збирання, едиції та оцінки явищ фольклору. Інші ж текстологічні пропозиції, на жаль, не отримали гідного втілення й не утвердилися в збиранні та виданнях фольклору.

Оскільки історію формування текстологічних і едиційних концепцій та практики їх втілення ми вже розглянули [3, с. 58-145], детальніше зупинимось на питанні про те, які особливості методики збирання, документування та видання усної традиційної прози¹ стають наслідком розуміння виконавської природи фольклорного тексту. Погляд на фольклорний текст як на результат виконання скеровує інтерес дослідника не лише на словесний текст, а й на контекст – обставини виконання (комунікативний контекст) та виконавський контекст – невербальні складові виконання, до яких оповідач вдається з метою щонайповнішого втілення змісту. Контекстуальні особливості, що виступають у ролі інтерпретаційних чинників, своєю чергою істотні для збирача не лише як тло тексту, що надає йому змістової повноти, а й варті пильної уваги ще до початку виконання і його технічної фіксації чи письмового запису. Йдеться про дедалі популярнішу серед фольклористів ідею збирання текстів у процесі їх спонтанного, живого, а не спровокованого збирачем, функціонування (тобто в так званому натуральному контексті) [15, с. 80-87] та про необхідність супроводу запису детальною інформацією про контекст. Лаурі Гонко запропонував розрізняти збирання, які містять інформацію про контекст та які відтворюють лише словесний текст, і застосував для цього визначення "багаті" (*thick* – дослівно "товсті") та "бідні" (*thin* – дослівно "тонкі"), позбавлені контекстної інформації [16].

Аналіз взаємодії тексту з контекстом виконання свідчить про те, що їх взаємозв'язок неоднаковою мірою властивий творам різних жанрів, наприклад, тим, у яких домінує естетична (казки) чи інформативна (неказкові наративи) функція. Детальний розгляд цих процесів засвідчує мінливість тексту, зумовлену особливостями контексту виконання [3, с. 274-282; 11]. Щоб продемонструвати, як контекст виконання не лише "програмує" певні параметри тексту, зокрема, його "повноту", а зрештою і його мистецькі якості, досить навести цілком зрозумілий

¹ Зазначимо, що пісенні чи обрядові твори мають низку рис, які значно видозмінюють особливості їх текстологічного опрацювання, тому особливості роботи з ними потребують окремого розгляду.

приклад: навряд чи може видатися доречним та й естетично викінченим розповідання відомого анекдоту в товаристві, де його добре знають, водночас застосування лише окремого формульного виразу, що миттєво нагадує присутнім зміст анекдоту, може стати прикрасою бесіди і не сприймається як недосконалість чи неповнота. Тобто естетичні якості (особливо ж при сприйманні тексту слухачем) виявляються залежними не лише від особливостей вербального тексту, а й від контексту виконання. Стає зрозумілим, що фіксація текстів у процесі їх спонтанного виконання, тобто в натуральному контексті¹, може суттєво змінити оцінки мистецьких рис фольклору. Згадаймо, що протягом тривалого часу в посібниках для збирачів та в рецензіях на збірки фольклору пропагували запис текстів від кращих оповідачів, який здійснювався на прохання збирачів². Так виконання штучно "вивільнялося" від впливу контекстуальних чинників, оскільки кожне виконання завжди контекстуально зумовлене, їх вплив нівелювався, а текст у такий спосіб наближався до тексту літературного, який може відтворюватися за різних обставин, проте залишиться незмінним, змінюватиметься лише його сприйняття.

Здійснені на прохання збирача тексти отримують невластиву фольклору статичність та унормованість значною мірою саме через штучну "нормалізацію" контексту. Натомість реалізація ще однієї продуктивної методичної вимоги – суцільного запису, що не передбачає нехтування певними ситуаціями виконання чи текстами через їхню змістову чи формальну недосконалість, дає змогу побачити багатомірність і гнучкість тексту за різних обставин. Одним із перших таку ідею висловив Олександр Нікіфоров [8]. Серед українських фольклористів до такого розуміння завдань збирання наближався вже Олександр Малинка [7], який досить сміливо вмщував у своїх збірках не лише "повноцінні" тексти, а й варіанти, в тому числі й ті, що могли викликати нарікання щодо їх естетичної вартості. Саме з огляду на це його збірку досить суворо критикували Володимир Гнатюк [5] та Борис Грінченко [4]. У чому ж приналежність суцільного запису й фіксацій у природному контексті?

Одразу ж зазначимо, що фіксація мистецьки довершених текстів, які можуть бути опубліковані й використані як зразки в естетичному вихованні, є лише одним із численних завдань фольклористики, проте основним серед них є вивчення природи усної традиції, механізмів її функціонування та інтерпретації її явищ. Виконання цих завдань просто неможливе поза урахуванням усіх виявів традиції, а штучне обмеження предмета вивчення неодмінно призведе до обмеженості висновків.

Наведемо лише декілька прикладів з історії фольклористики, які засвідчують, що врахування реальних процесів функціонування явищ фольклору здатне істотно змінити навіть уявлення про жанрову природу явищ. Зокрема, йдеться про

¹ Застосовуване Кеннетом Гольдстейном поняття "натуральний контекст" виявило свою плідність [15], проте доречними видаються й уточнення Річарда Баумана щодо інших типів контексту та інформативності врахування їхніх зв'язків із текстом [9, с. 366].

² Промовистим прикладом тривкості збирацьких стереотипів є висловлені ще в середині минулого сторіччя рекомендації на зразок: "Записувати твори слід від *найкращих* виконавців-одинаків і від *злагоджених* колективів (курсив наш. – О. Б.) [6, с. 20]". Міркування такого типу досі теоретично не спростовані, а на практиці такі настанови є актуальними й нині.

низку пропозицій Лінда Дег та Ендрю (Андрій) Важоні, спрямованих на удосконалення жанрових визначень та класифікаційних операцій. Вони запропонували поняття "кондуїт", що спонукає до врахування особливостей поширення й функціонування текстів у середовищі носіїв [13; 12] при визначенні жанрових особливостей твору. Вони виявляються дуже міцно пов'язаними й, зрештою, віддзеркалюють функціональні характеристики твору (згадаємо, зокрема, застосовувані свого часу Михайлом Максимовичем визначення "жіночі" та "чоловічі" пісні, ґрунтовані на тій же ознаці)¹. Застосування цього поняття дає змогу врахувати властиві усній традиції особливості, зумовлені взаємодією виконавця й аудиторії, що є специфічними для усної традиції. Так само й спостереження щодо поліфонічності тексту легенд [14] спрямовує на врахування властивих саме усній традиції рис функціонування та поетики текстів, на такі риси, як спільність традиційної компетенції слухача й оповідача, жвавий інтерес до оповіді, зокрема, до її інформаційної складової, а також порівняно вільний характер творення тексту, властивий неказковій прозі. Розуміння природності поліфонічних текстів для усної традиції руйнує усталені стереотипи щодо виключної монологічності тексту легенди та інших жанрів неказкової прози.

Усвідомлення цього має не просто теоретичний сенс, адже часом збирачі уникають запису тих текстів, яким властиве "втручання" слухачів чи інших носіїв до процесу виконання, або ж просто просять не заважати оповіді. Це робить ситуацію виконання вимушеною, а отриманий текст певною мірою штучним, орієнтованим на нормативні уявлення фольклористики, а не на відтворення особливостей усного слова. У живому ж процесі тексти, що викликають інтерес слухачів, неодмінно отримують відгук аудиторії, що призводить до включення у розмову декількох виконавців. Проте це не заважає ні сприйняттю змісту, ні отриманню естетичної насолоди слухачів від майстерності оповідачів². Діалогічність видається не випадковою ознакою тексту, а такою, що зумовлена його внутрішніми характеристиками. Зокрема, вона властива переважно текстам тих жанрів, у яких домінує інформативна функція. Зазвичай традиційний зміст спогадів (побутових меморатів), а також міфологічних меморатів та фабулатів викликає жвавий інтерес слухачів. Проте водночас найчастіше він відомий аудиторії, принаймні, в загальних рисах, і це визначається наявністю у слухачів традиційної компетенції. Поєднання цих особливостей, на нашу думку, суттєве для визначення жанрової специфіки низки жанрів неказкової прози.

Наведемо декілька уривків з таких текстів, сама форма яких виразно свідчить про ставлення до них носіїв (зазначимо, що при цитуванні, через технічну склад-

¹ Ми ж можемо навести приклади "непроникності" середовища, зокрема, релігійного, до демонологічної прози. Зокрема, під час експедицій на Полісся нам неодноразово доводилося відзначати це під час бесід із представниками релігійних сект. Вони не лише відмовлялися відтворювати тексти такого типу, а й не бажали брати участі чи навіть бути присутніми при розмовах на цю тему.

² Зазначимо, що заохочення аудиторії до "зворотного" зв'язку стало риторичним прийомом, до нього вдаються не лише лектори й оратори, а й естрадні виконавці, які прагнуть активної співучасті слухачів. Натомість у фольклорних формах, яким ця риса притаманна від природи, вона нерідко розглядається як ненормативна й випадкова.

ність відтворення наголосів у журнальній публікації, ними знехтувано, проте, на нашу думку, особливості акцентування є істотним компонентом форми й змісту):

А.М. Русалки, як наша баба нам розказувала, баба Палажка як нам розказувала...

О.М. Роскажи, Тонько, ти!

О.П. Ето було так!

А.М. На русальном тижні, тої неділі, вже кончасца русальний тиждень, і того тижня тої неділі ввечері назбіралося... (Колісь казали на музиці "грища").

[Говорять одночасно].

О.М. Ігри! Ігри!

А.М. Грища, грища.

Ну, назбіралося багато девок, багато хлопців на тие грища і гулялі, і гулялі, поки вже пошло на другий час, то вже як поночі пошло.

Як пошов той о... (то грав... музикант) додому спать, коли аж приходять да дєвки с хлопцями гонять. Кажє, що "Ходіть..!" (Щє пограє музикант).

– Ми тобє не толькі заплатім, як тобє платілі. Ми зараз тобє заплатім велікіє гроші, но ти нам пограй!

Ну, той же музикант:

– Як велікіє гроші заплатіте, то я буду грать!

Он грав, грав, докі петух не заспевав, петух заспевав: "Какареку!"

І гроші вони... Так добре некє дєвки... (но незнакоміє!).

Так добре гуляють...

[Говорять одночасно].

О.М. В белой одежде!

А.М. ... іє хлопцями, регочуть, і все, только в іной одежде.

О.М. Только в белой одежде! В белой одежде!

О.П. В какой белой одежде?

О.М. В белой одежде!

А.М. Ну, вони танцовалі, петух закакарекав...

О.М. Ох!... *[На знак невдоволення].*

А.М. А тие гроші той музикант все врем'я ховав да й ховав, ховав, як дадуть тие гроши, а он і в карман, он і в карман.

Ну, така була обув, постолі! Постолі такіє сплетени.

[Говорять одночасно].

О.П. Дєрлі тако... <нерозб.>

<Нєрозб.>

А.М. Вони добре перетанцовалі, петух закакарекав, і-і... Де вони, тие дєвки, хто його знає – немає!

[Говорять одночасно.]

О.М. На пеньку седіть! На пеньку!

А.М. Коли опінівса той же музикант...

О.М. На пеньку!

А.М. ...на хресте на могилках!

О.М. На пеньку!

А.М. Баба міне так казала, не бачила я сама...

О.М. Так а я знаю, шо...

А.М. ... ну, мне баба так казала, баба наша Палажка.

О.М. Ну!..

А.М. Коли на хресте вон сидіт, і... на могилках...

"О-о! А шо ж то?.. А чо я на могилках? А ж то гдєсь на грищах в яком-то двору, я не знаю, чога я на кладбіще!"

Ну, вон встав да й пошов.

Як вон до тих грошей, – аж то саміє бумага!

Як шов вон... одна так... ще прітанцовувала, пріспєвувала. І остався у його... згубіла...

А!

Порвавсь постол, вона його перев'язувала на ногі, щоб луччей пудвязать, і не вспіла його ні підвязать, нічо(г)о, і той постул спав і остався!

Ну, як вони вдень побачили, який же ж той постул, взутий був, да його почєпілі де-то там на хресте, чі де, і той постол весів, весів, до другос тої неделі, русальніци.

Пришла та русальніца, і не стало того постола.

Вже прішла і забрала свого постола.

Записали Олександра Бріцина та Наталя Гаврилук 13 серпня 2006 р. під час експедиції Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (далі скорочено: ДНЦЗКСТК) в с. Блажове Рокитнівського р-ну Рівненської обл. від Пацюкевич Ольги Василівни, 1939 року народж. (О.П.); Місюкевич Оксани Семенівни, 1934 року народж. (О.М.); Місюкевич Антоніни Максимівни, 1930 року народж. (А.М.). – Архів ДНЦЗКСТК, фонд Рокитне – 2006, справа Бріцина, день: 13.08.2006, файл 53.

* * *

Л. <...> совєцька людіна, чи як кажуть, при гетой вже власті, а колісь я не жила. Сорок пятій год, шо я... ше як маленька була, там... підісятий, підісят... О-о! Одно знаю, шо єла жолуді... хліб з жолудов їла тільки <нерозб.>. Оце знаю, шо їла.

О.Б. Це після війни, да?

Л. Оге їла.

У.К. А мі не їли такого!

Л. Да, якусь квашу заколотім, то ємо.

У.К. О, то кваша добра!

Л. <Нерозб.> шо таке їла.

У.К. Запаріть тої каші, то можна <нерозб.>.

Л. Я до війни не жїла, не знаю.

У.К. <Нерозб.> Нам... тьотка наша помогала, давала, та, шо <нерозб.>.

Л. О-о-хо-хо!

У.К. І жито таке трохи пудспіє, таке вже колоссе жовтувате, то, я знаю, ходили <...> в колхозі. <Нерозб.>.

Л. Кралі!

У.К. Кралі, да, то такі года.

<Нерозб.>.

Л. Колісь мі вкралі... вкралі шєсть бульбін, копалі дялянку материн... <нерозб.>. Кінулі матері в коробку, а маті не знала.

У.К. А хай бі собі кінулі, а то матер!

Л. Матер кінулі браті в коробку!

А мі себе, деті, зобралісь да й пошлі, шо ж там мі! А єде голова, єдуть усі навстречу до матер в коробку – знайшли!

А не суділі б матер? Посаділі б, коб не отдалі свої погреб за шєсть бубльбін! Во!

У.К. Я коліс...

Л. Во! Отаке время! От ето я знаю!

Да став батько просить: "Куди ж нас, одинадцять душ в сем'є, куди ж я останусь с тими детьмі? Забірайте мою, я вже..."

Так колись, я знаю добре, і корову в нас в батька забрали...

У.К. То колись...

Л. Колись таке дело...

У.К. Колись, кажуть, де две корові, або...

Л. Колхоз строїлі, чи шо воно так, то ще батька, я знаю, шо були замкнулі в хаті...

Ч. То було, сказали, шо <нерозб.> у Стъопках...

Л. Просіт, шо "Оддайте мне ту хоть, шо молоко дає хоть дітям! Заберіть хоть ту, другу!"

Не, забрали ту, шо з молоком, бо треба ж в колхозі тоже ж молоко.

Ч. Але...

Л. А свінї колись не давали ж, да шкуру зніміть. Да так задавлять те порося, да й ... а то їм тре...

У.К. Ну, колись здавали, і... і шкури, і яйца, і м'ясо, і всьо здавали!

Л. Да.

У.К. І податкі ж були, і бульбу здавали, коліс все здавали, а тепер токо шо ж, вже нечо не здавали. Коліс все здавали!

Л. <Нерозб.> то все здавали, <нерозб.>.

У.К. Колись все здавали!

Записали Олександра Бріцина та Ірина Колодюк 17 серпня 2006 р. під час експедиції ДНЦЗКСТК в с. Мушні Рокитнівського р-ну Рівненської обл. від Ковальчук Уляни Пилипівни, 1935 року народж. (У.К.) та Любові (не назвалася), 1945 року народж. (Л.). – Архів ДНЦЗКСТК, фонд Рокитне – 2006, справа Бріцина, день: 17.08.2006, файл 45.

Тож вивчення особливостей постання усного тексту в процесі виконання за конкретних обставин здатне суттєво змінити акценти в теоретичних рефлексіях, надавши їм нових продуктивних імпульсів.

Іншим істотним аспектом є необхідність виходу за межі аналізу винятково словесної складової виконання. Аналогія між фольклором та літературою, яка є мистецтвом слова, в цьому разі не виправдана, адже усний текст не лише у виконанні співака чи кобзаря має невербальну складову, не менш суттєву, ніж словесна. Під час виконання оповідач вдається до численних способів втілення естетичної інформації, які зазвичай втрачаються під час записування тексту, оскільки фіксується лише його вербальна частина, інші ж – темп, ритм оповіді, логічні акценти, паузи, висота тону, зміни голосу, пози, жести, а зазвичай і просто особливості вимови й наголосу не відтворюються записом. Не йдеться вже й про численні ненормативні риси синтаксичної будови усного тексту, властиві йому численні вставні конструкції, некодифіковані способи відтворення чужої мови та інші особливості, що часто сприймаються як звичайнісінькі помилки й легко "виправляються" вже при створенні тексту запису, а згодом з упертою послідовністю винищуються під час едиційного редагування з огляду на потреби "широкого читача". І так усний текст, позбавлений багатьох особливостей, що зумовлювали його принадність для слухача, не лише стає менш привабливим, а й часом просто незрозумілим для читача.

Так, зокрема, при відтворенні оповідей, переказаних з чужих вуст, та ще й таких, що містять діалоги персонажів, оповідачі нерідко вдаються до "розігруван-

ня" тексту, змінюють голос, інтонацію, тож слухачеві дуже легко зорієнтуватися, від імені якого персонажа ведеться оповідь, відрізнити його голос від слів самого оповідача чи того, хто розказував йому про цю подію. Так текст набуває своєрідної поліфонічності. При цьому виконавці не завжди вдаються до усталених в літературній мові конструкцій з прямою мовою чи з відтворенням реплік персонажів за допомогою підрядних речень. Граматична ж "неправильність" різноманітних форм невластиве-прямої мови в цьому разі гармонійно зливається з особливостями виконавської поведінки (зміннами голосу чи їх відсутністю) і засвідчує особливості інтерпретації ситуації оповідачем.

Уявлення про риси поетики та жанрову специфіку фольклорної прози, на нашу думку, сформовані без належної уваги до особливостей усного тексту в реальному побутуванні. Так, зокрема, анекдоти, легенди та притчі, яким різною мірою властива повчальність, у виконанні нерідко супроводжуються своєрідним резюме, що підсумовує, моралізує, а часом і витлумачує зміст оповіді.

У реальному функціонуванні можна спостерегти найрізноманітніші форми такого підсумовування: від простого повтору щойно розказаного до короткого резюме, що засвідчує ставлення оповідача до ситуації, акцентує сутність оповіді тощо.

Повтор:

Оце Господь ішов да побачив чоловіка, а вон ті... соломою городив плота. А вон каже:

– А чо ти такімі городиш?

Он ка:

– Я завтра вмру.

От Бог дав, шоб не знали, коли вмреш.

О(т) тепер нехто не знає, коли вмреш, коли пора прідет.

Оце таке. Це таке було.

Ето с солومی плота ро... городив чоловік, солотов.

– А чо ти, – ка, – там такімі городиш?

А он ка: – Я завтра вмру, нашо мені тей плот!

От Бог дав, шоб не знали, коли вмреш. Коли пора прідет. Коли Бог даст, тоді вмреш.

СУС – 793* (*Чому люди перестали знати час своєї смерті*). Записали Олександра Бріцина та Галина Довженок 9 серпня 2003 р. під час експедиції ДНЦЗКСТК в с. Приворіття Брусилівського р-ну Житомирської обл. від Карпенко Марії Василівни, 1919 року народж., переселенки з с. Звіздаль Народицького р-ну. – Архів ДНЦЗКСТК, фонд Брус. – Рад. – 2003, справа Бріцина – Довженок, касета 2.

Резюме-тлумачення:

[У відповідь на розпитування].

А, дак то на колесі, то дід з бабою жив, і баба була така, шо гуляла, а тоді вже як перед смертю, давай же розкажемо друг другу, хто кого змінив.

Дак дід каже:

– Я од тебе ні разу не змінив.

А в(о)на каже:

– Я тобе тоже не разу не змінила.

І баба перша вмрла. І тоді пощитали, шо вона праведна, вона попаде в рай.

А тоді, як дід умер, да йде вже, а там же Петро на воротах стоїть:

– Куди ж?

– Мені, – каже, – в рай.

– Ну, що ж тобі в рай?

– Ну, там баба моя!

– А яка твоя баба?

Розказує.

Каже:

– Іди, он там твоя баба на колесі крутиця! [*Сміється*].

Анікдот такий.

Ну, до вона ж гуляла, вона ж у рай не попала, а на колесі уже тільки ті, ну, як, ну, грішні, грішні, до ті на колесі. Хто ж хароший, то йде ну, в рай, а ті йдуть на колесо крутиця.

Записала Олександра Бріцина у грудні 2006 р. в м. Обухів від Віри Марківни Калити, 1924 року народж.

Ця риса тексту природно виникає в усному побутуванні при спілкуванні оповідача й аудиторії, особливо ж у тих випадках, коли виконавець не отримує очікуваної реакції слухача. Натомість її поява в писаних текстах видається надлишковою, оскільки читач завжди має змогу перечитати текст. Та чи ж не ця риса усного виконання фольклорних творів спровокувала появу моралі у літературному жанрі байки? Так само важко відмовитися від аналогії між властивими традиційній усній прозі в сучасному побутуванні численними вставними конструкціями і цілими оповідями та похідним від фольклору жанром "обрамленої повісті" з властивим їй типом композиції, відображеним "Панчатантрою" та казковою збіркою "Тисяча й одна ніч". Натомість ці риси виконання усних оповідей зазвичай не лише не стають підставою для визначення жанрової специфіки творів, а й оцінюються як нерегулярні, а часом і як ознаки невправності оповідача. Натомість витворюється й утверджується фольклористичний міф про сталість текстів анекдотів, яким властива афористична відточеність.

Висловлені міркування мають провокативний, а часом і гіпотетичний характер, проте ми навели їх з метою привернути увагу до тих можливостей удосконалення теорії, які виникають при розширенні поля зору фольклористики та уведенні до розгляду не лише вербальної складової усного тексту, а й невербальних чинників. До цього спонукають і потреби каталогізації, і польова й архівна практика, адже саме в процесі роботи з джерельним матеріалом найчастіше особливо виразно виявляються недоліки й прогалини класифікаційних побудов.

Усвідомлення цих рис фольклору не призведе до руйнування уявлень про предмет, не "розчинить" фольклористику в етнографії чи мовознавстві, не розміє її рамок. Позитивне знання, що отримує "право на громадянство", здатне дати поштовх до осучаснення й удосконалення теоретичних побудов.

1. *Бріцина О., Головаха І.* Прозовий фольклор села Плоске на Чернігівщині: Тексти та розвідки. Київ: ІМФЕ НАНУ, 2004.
2. *Бріцина О.* Сучасні аспекти методики збирання народної прози // Народна творчість та етнографія. Київ, 2003. № 3. С. 24-34.

3. *Бріцина О.* Українська усна традиційна проза: Питання текстології та виконавства. Київ: ІМФЕ НАНУ, 2006.
4. *Гринченко Б.* Отзыв о сочинении А.Н. Малинки: "Сборник материалов по малорусскому фольклору...". Санкт-Петербург, 1907.
5. *Гнатюк В.* [Рец. на кн.: Сборник материалов по малорусскому фольклору / Собр. Ал. Н. Малинка. Чернигов, 1902] // Записки НТШ. Львів, 1902. Т. 46. С. 37-43.
6. *Лавров Ф.І.* Методичний посібник по збиранню народної творчості. Київ: Радянська школа, 1957.
7. Сборник материалов по малорусскому фольклору / Собр. Ал. Н. Малинка. Чернигов, 1902.
8. *Никифоров А.И.* К вопросу о методах научного собирания произведений устной народной словесности // Известия Русского Географического общества. 1928. Т. LX. Вып. 1. С. 79-107.
9. *Bauman R.* The Field Study of Folklore in Context // Handbook of American Folklore. Bloomington: Indiana University Press, 1983. P. 362-368.
10. *Ben-Amos D.* "Context" in Context // Western Folklore. 1993. Vol. 52. № 2-4. P. 209-226.
11. *Britsyna A.* Anecdotes, Jokes and Jests in Everyday Communication // Fabula. 1999. В. 40. Н. 1/2. P. 26-32.
12. *Dégh L.* The Legend Conduit // *Dégh L.* Narratives in Society: A Performer-Centered Study of Narration. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 1995. P. 341-357.
13. *Dégh L., Vázsonyi A.* The Hypothesis of Multi-Conduit Transmission in Folklore // Folklore: Performance and Communication. Mouton; Paris, 1975. P. 207-252.
14. *Dégh L., Vázsonyi A.* Legend and Belief // Folklore Genres / Ed. by D. Ben-Amos. Austin; London: University of Texas Press, 1976. P. 93-123.
15. *Goldstein K.S.* A Guide for Field Workers in Folklore. Hatboro, Pennsylvania: Folklore Associates, Inc.; London: Herbert Jenkins, 1964.
16. *Honko L.* Thick Corpus: Organic Variation and Textuality in Oral Tradition / Ed. by L. Honko. Helsinki, 2000. (Studia Fennica Folkloristica 7. NNF Publications 7).

**FOLKLORE DOCUMENTING AND EDITING:
UKRAINIAN SCIENTIFIC TRADITION
AND CURRENT TRENDS OF THEORY**

Oleksandra BRITSYNA

*Maksym Ryl's'kyj Art Studies, Folklore Studies and Ethnology Institute
of Ukrainian National Academy of Sciences, Folklore Studies department,
4 Grushevs'kyj st., 01001 Kyiv, Ukraine,
tel. (+38044) 361 76 71, e-mail: britsyna@mail.ru*

Literary-oriented model of folklore text was dominant in Ukrainian folklore studies for a long time. This was reflected by the folklore theory and also prevented to notice

the difference between the oral folklore text and written literary one. Performance-oriented studies of folklore stress on the role of context and performers behavior in the process of textmaking. This is the possibility to change a lot of stereotypes in the folklore theory, field practice and edition.

Key words: text, context, performance, recording, documentation, edition.

ТЕКСТОЛОГИЧЕСКИЕ И ЭДИЦИОННЫЕ РЕШЕНИЯ В ФОЛЬКЛОРИСТИКЕ: УКРАИНСКАЯ НАУЧНАЯ ТРАДИЦИЯ И НОВЕЙШИЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ТЕЧЕНИЯ

Александра БРИЦЫНА

*Институт искусствоведения, фольклористики и этнологии
имени Максима Рыльского НАН Украины, отделение фольклористики,
ул. Грушевского, 4, 01001 Киев, Украина,
тел.: (+38044) 361 76 71, e-mail: britsyna@mail.ru*

Длительное время в украинской фольклористике доминировало литературоцентрическое текстологическое и эдиционное направление. Это нашло отражение в теоретических концепциях и практически приводило к неоправданному сближению письменных текстов литературы и устных фольклорных текстов. Осознание роли исполнительства направило внимание фольклористики не только на текст, а и на контекст исполнения и исполнителя, что со временем способно изменить устоявшиеся научные построения, собирательскую практику и эдицию.

Ключевые слова: текст, контекст, исполнение, методика записывания, документация, эдиция.

Стаття надійшла до редколегії 2.12.2008

Прийнята до друку 30.04.2009